

Моштаг Є. С.,
старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного університету
міського господарства імені О. М. Бекетова

МОВНІ ЗАСОБИ ОЦІНКИ В ПОДОРОЖНІЙ ПРОЗІ ЛЕСІ ВОРОНИНОЇ

Анотація. У статті проаналізовано різні типи оцінних засобів, використаних у книжці Лесі Ворониної «У пошуках Огопого» для передачі вражень авторки від подорожей до різних міст і країн. Показано, що переважають виражені прикметниками прямі оцінки, які належать до груп емоційних, сенсорно-смакових і естетичних. Розглянуто також оцінки, виражені реченням, аксіологічний зміст яких виводиться з фонових знань і поняття норми.

Ключові слова: мовна оцінка, оцінні прикметники, епітет, мова тревелогів.

Постановка проблеми. Сприймаючи нові для себе враження і розповідаючи про свої нові досвіди, людина неминуче використовує оцінну лексику та інші мовні засоби, що слугують вираженню оцінки. Останнім часом у мовознавстві все більшу увагу привертають мовні засоби оцінювання, формується цілий окремий напрямок у прагматичі та стилістиці – лінгвістична аксіологія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Означеній проблемі присвячені праці Н. Арутюнової [1], Т. Космеди [2], Т. Кузнецової [3], Г. Приходько [4] та інших. Крім загальнотеоретичних досліджень, виконаних на різноманітному мовному матеріалі, важливо з'ясувати специфіку оцінок у різних функціональних стилях і типах текстів; зокрема, актуальним є дослідження оцінних мовних засобів у публіцистичному стилі, який відіграє велику роль у впливі на свідомість сучасної людини. К. Серажим визначає оцінку в газетному тексті так: «... функціональна семантико-стилістична категорія оцінки в газетному мовленні – це організований за польовим принципом комплекс мовних засобів різних рівнів, поєднаних аксіологічним значенням і відповідною функцією. Він використовується для вираження ставлення суб'єкта мовлення до об'єктивної дійсності з метою досягнення ефективності комунікації в газетній сфері» [5]. Дослідниця функціонально пов'язує оцінку з поняттям аргументації, а останню визначає як «сукупність форм та засобів апелювання комунікантів до різних категорій цінностей (емоційних, пізнавальних, етичних тощо) з метою переконання шляхом формування нового знання на основі вже відомих положень. [...] Безпосереднім засобом включення нового знання в модель світу адресата є сукупність мовленнєвих висловлювань, що має властивості, необхідні для відповідної зміни ментальних структур адресата аргументації» [5]. На сьогодні лінгвістична природа оцінки в публіцистичному стилі та її місце в структурах аргументації досліджені недостатньо, тому наша робота має стати внеском у розв'язання цієї проблеми.

Оцінні мовні засоби є важливим складником розповідей про країни, міста, подорожі. У таких випадках особа, ділячись своїм досвідом, також змінює (або принаймні прагне змінювати) ментальні структури адресата, сформувати певне сприйняття інших країн. Ми погоджуємось із думкою про те, що «одним

із цікавих напрямків лінгвістичної аксіології є розгляд оцінки образу країни представниками інших лінгвокультур» [6, с. 50]. Якщо в цитованій праці йдеться про оцінку образу України «ззовні», яку дають представники інших культур на сторінках іноземної преси, то ми звернемо увагу на ті оцінки, що їх дає українська журналістка під час подорожей реаліям, побаченим за кордоном.

Мета нашої роботи полягає у виявленні типів оцінних мовних засобів у мандрівній прозі Лесі Ворониної. Матеріалом роботи стала книжка названої авторки [7], в якій представлено строкатий набір текстів, написаних після подорожей до різних точок земної кулі, тому книжка має напівжартівливий підзаголовок «Нотатки навколосвітньої мандрівниці».

У класифікації оцінок ми спираємось на відому розробку Н. Арутюнової, яка поділила всі оцінки на загальні (виражені показниками на зразок *добре / погано*) і часткові, а серед останніх виокремила сім різновидів: сенсорно-смакові, або гедоністичні; психологічні, які, у свою чергу, поділяються на інтелектуальні та емоційні; естетичні; етичні; утилітарні; нормативні; телеологічні [1, с. 198–199].

Виклад основного матеріалу дослідження. У подорожніх нарисах Лесі Ворониної великою є питома вага засобів, що передають пряму, експліцитну оцінку. У мовленнєвих структурах оповіді про події та враження, в емоційно та експресивно насичених контекстах ми досить часто бачимо ту лексику, для якої оцінність є інгерентною властивістю, наприклад: *«Вразила мене ця величезна країна (друга у світі за розміром після матушки-Росії) одразу ж – неймовірно гарна і навдивовижно гостинна»* [7, с. 63]. У цьому реченні, де йдеться про Канаду, можна простежити риси ідіостилю Лесі Ворониної та її манери оповіді про свої враження. Спочатку подано фактичну інформацію (*величезна, друга за розміром*), після чого, у другій частині речення, висловлено оцінку (*гарна і гостинна*). Крім того, речення містить елементи емоційності (*вразила*), іронічності (*матушка-Росія*), а оцінні прикметники супроводжуються інтенсифікаторами *неймовірно* і *навдивовижно*, які роблять виклад експресивнішим.

Як і в процитованому уривку, загалом у книжці серед лексичних засобів оцінності переважають прикметники. Із виділених Н. Арутюною типів оцінок найчастіше зустрічаються емоційні оцінки: *«похмуре місто-монстр, що пожирає людей»* [7, с. 8] і *«ви закохуетесь в нього»* [7, с. 9] (обидві оцінки стосуються Санкт-Петербурга); *«Ви, може, знайдете чудову рожево-помаранчеву мушлю. І вона буде дивовижна й неповторна»* [7, с. 29]; *«Відень вразив мене якоюсь особливою атмосферою піднесеності й святкового настрою»* [7, с. 170]. Важливими для авторки є також естетичні оцінки: *«Місто поставатиме перед вами гармонійне, витончене, якесь аж нереально-досконале»* [7, с. 9]. В описі конкретних чуттєвих вражень також ве-

лику роль відіграють сенсорно-смакові, або гедоністичні, оцінки: «На зупинках вас почастиють смачним обідом» [7, с. 111]; «Вабитиме ваше око й гігантська полуниця, але не та штучно-ватяна, що її цілий рік продають у наших холодних краях, а соковита й ніжна, щойно зірвана з грядки. Ясна річ, що ваша рука тягтиметься й тягтиметься до свіжих, а не засушено-заморених фініків, соковитого інжиру і розкішної перестиглої хурми. І ви, прищмокуючи й непристойно сьорбаючи, всмоктуватимете в себе цю медово-солодку жовтогарячу масу» [7, с. 40–41]. Як і для багатьох сучасних людей, у подорожах Лесі Ворониної поєднуються нові естетичні враження та смаковий гедонізм, що й відображується в типології оцінок. Мовна ж їх природа, як бачимо, загалом однотипна. Багато прикметників тяжіють до епітетів, маючи в собі образний компонент яскравої суб'єктивної характеристики.

Простежуються дві характерні риси авторської оповіді: відчутне переважання емоційних оцінок у тексті й домінування серед них позитивних, таких, що передають задоволення від побаченого, а то й захоплення ним – залежно від ступеня експресивності. Водночас авторка усвідомлює, що така особливість її текстів сприяє стереотипізації, надмірному узагальненню позитивних вражень і тому в деяких випадках знімає надлишкову позитивну емоційність в оцінних структурах тексту: «Щойно я написала осанну мудрим канадцям, внутрішній голос застеріг мене від надмірного пафосу й ідеалізації цієї чудової країни та її громадян» [7, с. 112]; «Попри всю зовнішню доброзичливість, канадці зовсім не нагадують янголів з крильцями. Насправді життя там досить суворе, і за нього треба боротися» [7, с. 83]; «Канада – це зовсім не рай земний» [7, с. 77]. У таких висловах оцінка вже більш розгорнута, втілюється не окремими прикметниками чи загалом словами, а цілими синтаксичними структурами (застеріг мене від надмірного пафосу й ідеалізації), а також знімається заперечними гіперболами не нагадують янголів з крильцями, не рай земний. На відміну від емоційної позитивної оцінки, у її зниженні, послабленні домінує раціональний компонент.

Рідше зустрічаються в досліджуваній книжці етичні оцінки. Вони з'являються тоді, коли йдеться про стосунки між людьми, а також у коментарях до історії: «Власне, чи не найтяжчим гріхом англійців можна вважати те, що вони познайомили індіанців з оковитою» [7, с. 67]. Невелика питома вага етичних оцінок пояснюється тим, що авторка не поспішає робити глибоких етичних висновків на підставі лише найзагальнішого знайомства з іншою країною та людьми.

Якщо звернути увагу на об'єкт оцінювання, то зрозуміло, що в переважній більшості випадків таким об'єктом будуть реалії, побачені за кордоном. Проте оцінюється також і звична, буденна дійсність життя в Україні: «А може, ми просто тікаємо самі від себе? Від щоденної круговерті, заплываного хідника, жлобів у маршрутках і безнадійних новин по TV?» [7, с. 5]. Також у ряді випадків оцінка стосується психологічного стану людини, самої оповідачки: «І ми, зацьковані й заморожені, забембані буденщиною й роботою-роботою-роботою, раптом вдаряємо об землю лихом-журбою, плюємо на всі зобов'язання й плани і тікаємо, куди очі дивляться» [7, с. 5]. Основною функцією введення таких оцінок буденного життя в текст є прийом контрасту: описи непривабливих реалій своєї країни та некомфортного психологічного стану слугують для того, щоб увиразнити контраст із побаченим за кордоном та з відчутими

там емоціями, наголосити на незвичності пережитого досвіду. В обох процитованих фрагментах оцінка є емоційною, хоча в першому з них вона доповнюється ще й нормативним складником.

Крім тих оцінок, які втілені переважно лексичними засобами і були розглянуті вище, авторка подорожніх нарисів «У пошуках Огопого» висловлює також оцінки за допомогою цілих речень або фрагментів із власною предикативністю, наприклад: «Одне з найяскравіших вражень від перших днів перебування в Едмонтоні: там ніхто не плює на землю» [7, с. 74]; «Замість суворого крику мордастої тітоньки в засмальцьованому халаті тебе мало не понід руки ведуть на чергову процедуру і усміхаються, усміхаються, усміхаються!» [7, с. 48]; «Коли машина зупиняється на дорозі, прокладеній крізь величні й дивовижно прекрасні Скелясті гори, до вас довірливо підходять олені і їдять хліб просто з рук» [7, с. 76]. Помітно, що такі вислови теж містять оцінку, проте вивести її з окремих мовних засобів складно, вона ніби «розчинена» в усьому уривку. За нашими спостереженнями, такі оцінки мають дві особливості. По-перше, вони, на відміну від, скажімо, емоційних оцінок прикметниками, вимагають залучення фонових знань читача. По-друге, такі оцінки належать здебільшого до одного різновиду – нормативних. Справді, виводячи оцінний зміст із процитованих речень, читач здійснює такі когнітивні операції: зіставляє два явища, звичне з побуту і описане авторкою як закордонна реалія, та співвідносить їх зі шкалою норми у своїй свідомості.

Особливо насиченими аксіологічно стають такі вислови, у синтаксичній структурі яких поєднуються два досліджені вище типи оцінок: лексична і реченнева. Розгляньмо вислів про Канаду: «Шосейні дороги тут такі досконалі, що мандрівка ними перетворюється не на боротьбу за існування, як на українських латаних-перелатаних шосейках, вкритих тріщинами, ямами й горбами, а на цікаву й приємну пригоду» [7, с. 111]. Тут домінує опис ситуації, сценарію «далека поїздка наземним автотранспортом», що співвідноситься з нормою у свідомості автора і читача, водночас оцінні акценти додатково розставлені лексичними засобами досконалі (загальна оцінка), цікава й приємна (емоційна оцінка). Аналогічно: «[...] В ідеально чистому туалеті, що скоріше нагадує римську лазню, ви навіть зможете прийняти душ і почистити забруднений у дорозі одяг і взуття» [7, с. 111]. Опис ситуації має імпліцитну оцінку з погляду нормативності (що в наступному реченні акцентовано спеціально: «Для канадців – це норма»), а словосполучення ідеально чистий подає пряму оцінку з експресивним компонентом підсилення. Цікаво також відзначити, що додатковим експресивно-оцінним засобом тут є порівняння з римською лазнею, яке образно увиразнює позитивну оцінку, включає реалію в контекст культури.

Висновки. Оцінка є невід'ємним складником оповідей про подорожі, а отже, мова тревелогів містить різноманітні оцінні засоби. Спостереження за ідіостилем Лесі Ворониної показують, що для її текстів про подорожні враження характерна пряма, експліцитна оцінка, виражена здебільшого прикметниками. Емоційний тип оцінок переважає. Також оцінка може міститися в описових реченнях, де об'єкт опису імпліцитно співвідноситься з поняттям норми. Стилістичні та прагматичні мовні засоби, що використовуються в тревелогах, є перспективним об'єктом дослідження, зокрема на матеріалі сучасної української літератури.

Література:

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – I–XV, 896 с.
2. Космеда Т.А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки / Т.А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
3. Кузнєцова Т.В. Аксиологічні моделі мас-медійної інформації / Т.В. Кузнєцова. – Суми : Університетська книга, 2010. – 304 с.
4. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г.І. Приходько. – Запоріжжя, 2001. – 362 с.
5. Серажим К.С. Категорії оцінки й аргументації в публіцистичній мові газети / К.С. Серажим [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1240>.
6. Стасюк О.С. Мовні засоби оцінки образу сучасної України в публіцистичних текстах ФРН та Швеції / О.С. Стасюк // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46(4). – С. 50–56.
7. Воронина Л. У пошуках Огопого. Нотатки навколосвітньої мандрівниці / Л. Воронина. – К. : Нора-Друк, 2010. – 176 с.

Моштаг Е. С. Языковые средства оценки в прозе Леси Ворониной о путешествиях

Аннотация. В статье проанализированы различные типы оценочных средств, использованных в книге Леси

Ворониной «В поисках Огопого» для передачи впечатлений автора от путешествий в разные города и страны. Показано, что преимущественно используются выраженные прилагательными прямые оценки, относящиеся к группам эмоциональных, сенсорно-вкусовых и эстетических. Рассматриваются также оценки, выраженные предложением, аксиологический смысл которых выводится из фоновых знаний и понятия нормы.

Ключевые слова: языковая оценка, оценочные прилагательные, эпитет, язык тревелогов.

Moshtagh Ye. Language means of evaluation in travel prose by Lesya Voronyna

Summary. In the article, various types of evaluation means used in Lesya Voronyna's book "In Search of Ogoogo" to reflect the author's experiences of cities and countries are analysed. It is shown that direct adjective evaluation contexts belonging to emotional, senso-gustatory and aesthetic groups prevail in the text. Among the considered evaluation cases there also are those expressed by a sentence, so that their axiological sense can be deduced from background knowledge and concept of standard.

Key words: language evaluation, evaluatory adjectives, epithet, travelogue language.